

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 408

Przestrzeń w nowych realiach gospodarczych

Redaktorzy naukowi
Stanisław Korenik
Piotr Hajduga
Małgorzata Rogowska

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2015

Redakcja wydawnicza: Elżbieta Kozuchowska
Redakcja techniczna: Barbara Łopusiewicz
Korekta: Barbara Cibis
Łamanie: Małgorzata Czupryńska
Projekt okładki: Beata Dębska

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania
znajdują się na stronach internetowych
www.pracnaukowe.ue.wroc.pl
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl
Publikacja udostępniona na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska
(CC BY-NC-ND 3.0 PL)

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2015

ISSN 1899-3192
e-ISSN 2392-0041

ISBN 978-83-7695-551-3

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Zamówienia na opublikowane prace należy składać na adres:
Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
ul. Komandorska 118/120, 53-345 Wrocław
tel./fax 71 36 80 602; e-mail:econbook@ue.wroc.pl
www.ksiegarnia.ue.wroc.pl

Druk i oprawa: TOTEM

Spis treści

Wstęp	9
Hanna Adamiczka, Bartosz Adamiczka: Analiza i ocena stanu obecnego oraz perspektywy rozwoju komunikacji miejskiej we Wrocławiu	11
Henryk Brandenburg, Michał Szkotnicki: Wpływ współfinansowania ze środków Unii Europejskiej na rentowność projektów publicznych	36
Patrycja Brańka: Identyfikacja procesów semiurbanizacji w strukturze przestrzennej województwa małopolskiego	50
Zofia Dolewka: Budżet partycypacyjny w teorii i w praktyce	62
Beata Zofia Filipiak: Strategia podatkowa władz samorządowych jako czynnik stymulujący rozwój lokalny.....	74
Dariusz Głuszczuk: Regionalny System Finansowania Działalności Innowacyjnej – ujęcie definicyjne i modelowe	85
Krystian Heffner: Oddziaływanie centrów handlowych na przekształcenia strefy zewnętrznej metropolii w województwie śląskim.....	95
Marian Kachniarz: Zmiana struktur czy instytucji? Poglądy na metody eliminacji dysfunkcji podziału terytorialnego	107
Piotr Krajewski, Aleksandra Jankowska: Wpływ utworzenia Parku Krajobrazowego „Dolina Bystrzycy” na zagospodarowanie przestrzenne	117
Agnieszka Krześ: Konkurencyjność Wrocławskiego Obszaru Metropolitalnego – wybrane aspekty.....	128
Marian Maciejuk: Zróżnicowanie wykorzystania funduszy unijnych w jednostkach samorządu terytorialnego w województwie dolnośląskim w latach 2007–2013.....	139
Magdalena Mayer: Handel w mieście XXI wieku. Strefy handlu w małych miastach	148
Anna Mempel-Śnieżyk: Wyzwania współczesnych miast. Wrocław jako miasto kultury, nauki i innowacji.....	159
Marek Obrębalski: Dolnośląsko-czeska współpraca transgraniczna samorządu regionalnego.....	172
Jerzy Oleszek: Współczesna postać przestrzeni wiejskiej pogranicza polsko-czeskiego regionu Góry Złote/Rychlebske Hory – próba oceny	184
Zbigniew Piepiora, Jacek Potocki: Powódzie w historii miasta Kowary (Schmiedeberg).....	195
Małgorzata Pięta-Kanurska: Istota procesu gentryfikacji ze szczególnym uwzględnieniem roli klasy kreatywnej	206

Dorota Rynio: Makroregion Polski Zachodniej – tworzenie i zarządzanie złożonym podmiotem w warunkach gospodarki globalnej	216
Przemysław Sekuła: Budżet zadaniowy jako skuteczne narzędzie zarządzania w samorządzie.....	229
Małgorzata Twardzik: Nowoczesny handel w przestrzeni miast Aglomeracji Górnośląskiej	239
Kazimiera Wilk: Wydatki budżetowe jednostek samorządu terytorialnego w Polsce w latach 2006–2012 – wybrane zagadnienia.....	250
Alicja Zakrzewska-Półtorak: Znaczenie bliskości dla występowania efektu synergii w powiązaniach funkcjonalnych jednostek przestrzennych	261

Summaries

Hanna Adamiczka, Bartosz Adamiczka: Public transport in Wrocław: analysis and assessment of the present situation with perspectives of development	11
Henryk Brandenburg, Michał Szkotnicki: The impact of co-financing from the European Union funds on the profitability of public projects	36
Patrycja Brańka: Semiurbanization processes identification in spatial structure of Malopolska.....	50
Zofia Dolewka: Participatory budgeting in theory and in practice.....	62
Beata Zofia Filipiak: Local tax strategy as a factor of stimulation of local development.....	74
Dariusz Głuszczyk: Regional System of Financing Innovation Activity – a model and a definitional approach	85
Krzysztof Heffner: The impact of shopping malls on the transformations of the metropolitan outer zone in the Śląskie Voivodeship.....	95
Marian Kachniarz: Change of structures or institutions? Views on the methods of territorial division dysfunction elimination	107
Piotr Krajewski, Aleksandra Jankowska: The impact of Bystrzyca Valley Landscape Park creation on spatial development.....	117
Agnieszka Krześ: Competitiveness of Wrocław Metropolitan Area – chosen aspects.....	128
Marian Maciejuk: Differences in the use of the European Union funds of self-government units in Lower Silesia region in the period 2007–2013 ..	139
Magdalena Mayer: 21 st century town – evolution of market area.....	148
Anna Mempel-Śnieżyk: Challenges of modern cities. Wrocław as a city of culture, science and innovation.....	159
Marek Obrębalski: Lower Silesian-Czech cross-border co-operation of regional self-government	172

Jerzy Oleszek: Contemporary form of the village space of the Poland-Czech borderland of the region of the Złote Mountains/Rychlebskie Hory – attempt of the evaluation	184
Zbigniew Piepiora, Jacek Potocki: Floods in the history of Kowary (Schmiedeberg)	195
Malgorzata Pięta-Kanurska: The gentrification process with particular emphasis on the role of the creative class.....	206
Dorota Rynio: Poland’s West Macroregion – creating and control grouping area in global economy conditions	216
Przemysław Sekuła: Performance budgeting as an effective management tool in local government	229
Malgorzata Twardzik: Modern retail trade in the cities of Upper Silesian Agglomeration	239
Kazimiera Wilk: Budgetary expenditures of local government units in Poland over the years 2006–2012 – chosen aspects	250
Alicja Zakrzewska-Półtorak: Importance of proximity for a synergy effect in functional relationships between spatial units	261

Dorota Rynio

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
e-mail: dorota.rynio@ue.wroc.pl

**MAKROREGION POLSKI ZACHODNIEJ –
TWORZENIE I ZARZĄDZANIE
ZŁOŻONYM PODMIOTEM
W WARUNKACH GOSPODARKI GLOBALNEJ**

**POLAND'S WEST MACROREGION –
CREATING AND CONTROL GROUPING AREA
IN GLOBAL ECONOMY CONDITIONS**

DOI: 10.15611/pn.2015.408.18

Streszczenie: W wyniku konsolidacji mniejszych jednostek terytorialnych powstają makroregiony, które są podmiotami złożonymi. W globalnej, integrującej się i wychodzącej z kryzysu gospodarce światowej zarządzanie złożonym podmiotem jest trudnym procesem, związanym z barierami i dysproporcjami między województwami wchodzącymi w skład makroregionu. W Makroregionie Polski Zachodniej dodatkowym problemem i jednocześnie walorem jest granica państwa przebiegająca wzdłuż całego podmiotu. Powstały podmiot złożony ma za zadanie opracować i wdrożyć wspólną strategię rozwoju, wykorzystać dostępne potencjały podregionów w nowatorski sposób, stworzyć obszar funkcjonalnej i spójnej przestrzeni z szeroką ofertą dla poszczególnych grup odbiorców. Rzeka Odra jednocześnie rozdziela i łączy terytorium z obszarem Niemiec i Czech. Polska Zachodnia jako podmiot złożony uwzględnia te zadania i problemy we wspólnej strategii oraz programowaniu rozwoju.

Słowa kluczowe: makroregion, Polska Zachodnia, rozwój regionalny, zasoby regionu, okres programowania 2014–2020.

Summary: Macroregions are the result of consolidation of smaller territorial units. Macroregions are complex units. In global, integrating and overcoming a crisis worldwide economy, controlling the grouping area is a difficult process, connected with barriers and disproportions between voivodeships that compose macroregion. In Poland's West Macroregion there is an additional problem and also a borderline along all region. Becoming a grouping area has a goal to create and implement common development strategy, use available potentials of subregions in an innovative way, create an area of functional and cohered space with wide offer for a particular recipient group. The Odra river divides and connects the territory with the area of Germany and the Czech Republic. Poland's West Macroregion as a grouping area has considered the same tasks and problems in the common strategy and programming development.

Keywords: Macroregion, West Poland, regional development, region resources, programming period 2014-2020.

1. Wstęp

Globalna gospodarka światowa tworzy specyficzne uwarunkowania funkcjonowania poszczególnych regionów. Regiony zostały postawione w sytuacji, kiedy powinny zweryfikować podejście do gospodarowania. Otwartość globalnej gospodarki światowej, swoboda przepływów i sieciowe powiązania determinują szybkość zmian oraz postęp naukowo-techniczny. W tych warunkach w regionach przeważa się cele i podstawy ich rozwoju społeczno-gospodarczego. Turbulencje gospodarki światowej i jej globalizacja stają się podstawą do wzmocnienia procesów integracji. Kierunek ten widoczny staje się również na poziomie regionalnym, gdzie dochodzi do integracji poszczególnych jednostek administracyjnych ponad szczeblem regionalnym w ramach makroregionów. Utworzone silne i konkurencyjne podmioty wyznaczają wspólne cele i priorytety, określają możliwości oraz warunki strategicznego realizowania tych założeń, a także łączą dużą przestrzeń, tworząc wartość dodaną wynikającą z efektu skali. Przesłanki decydujące o łączeniu się regionów w większe jednostki to m.in.: sąsiedztwo (styczne położenie geograficzne), wspólne dzieje historyczne, podobieństwa społeczno-gospodarcze, połączenia komunikacyjne, podobne problemy i braki, z jakimi borykają się one w ujęciu ponadregionalnym. Regiony we współpracy poszukują potencjałów rozwojowych, tworzą nowe podejście do zarządzania i wypracowują spójność w odmiennym wymiarze i rozumieniu niż dotychczas. W Polsce makroregiony powstają w wyniku oddolnej inicjatywy samorządów poszczególnych województw, które początkują dobrowolną współpracę. Współpraca ta miała często miejsce już wcześniej, z tym że była incydentalna do realizowania poszczególnych zadań lub wypracowania korzystniejszych warunków; nie miała ona formy zinstytucjonalizowanej. Ugruntowane podstawy współpracy, sieć istniejących już powiązań i bliskość terytorialna stanowią podbudowę tworzenia makroregionów.

W nowym okresie programowania makroregiony w Polsce dążą do osiągnięcia celów wyższego rzędu, których nie są w stanie samodzielnie wypracować. Z powstawaniem makroregionów w Polsce wiąże się specyficzny układ terytorialny i ich powiązanie z granicą państwa. Styk gospodarczy, kulturowy i językowy, będący konsekwencją położenia przygranicznego, integruje regiony powiązane tym uwarunkowaniem, uczą się one w ten sposób samodzielnie pokonywać bariery wynikające ze styku z granicą państwa, czerpać z tego szanse na rozwój i postrzegać to uwarunkowanie jako potencjał. Utworzone megapodmioty koncentrują się na zapewnieniu ciągłości przestrzennej, kulturowej, gospodarczej i społecznej oraz efektywności funkcjonalnej tych obszarów. Jednak wewnętrzna ich dywersyfikacja w pewnym stopniu wpływa na sprawność w realizacji założeń. Spoiwem ułatwiającym rozwój i sieciowo wiążącym przestrzeń makroregionu stają się ośrodki intensywnego wzrostu, którymi są duże ośrodki osadnicze. Wypracowane przez nie sieci powiązań wspomagają wewnętrzną i zewnętrzną integrację makroregionu. Impulsy rozwojowe rozlewające się na coraz dalsze obszary pochodzą z ośrodków

intensywnego wzrostu. Wpływa to pozytywnie na spójność tej przestrzeni, łącząc obszary funkcjonalne jednostek osadniczych. Z drugiej strony spójność makroregionu kreowana jest przez wspólne przedsięwzięcia, inwestycje i oddolne inicjatywy. W Polsce makroregiony obejmują swoim zasięgiem większą część terytorium kraju, jedynie obszar centralny nie został zintegrowany w ramach tego rodzaju podmiotu. Makroregiony są tworzone ze względu na podobieństwa podmiotów wchodzących w ich skład oraz różnice, jakie są charakterystyczne dla nich w stosunku do otoczenia. Wewnętrzna złożoność powstałego megapodmiotu staje się z jednej strony problemem w procesie zarządzania, z drugiej zaś stanowi o potencjałach i zasobach tego podmiotu.

Celem opracowania jest opisanie podstaw funkcjonowania tworzonego złożonego podmiotu w gospodarce globalnej. Obiekt badawczy to Makroregion Polski Zachodniej. W badaniu zastosowano jako podstawową metodę opisową (ze względu na stan prac związanych z tworzeniem makroregionu), opartą na dokumentach strategicznych opracowanych dla tej przestrzeni. Analiza tekstów źródłowych stała się podstawą badania.

2. Potencjały Polski Zachodniej – wybrane aspekty

Makroregion Polski Zachodniej to podmiot obejmujący swoim zasięgiem województwa: dolnośląskie, lubuskie, opolskie, wielkopolskie oraz zachodniopomorskie. Inicjatywa ta powstała na skutek działań samorządów terytorialnych, które 26 sierpnia 2010 r. zawarły porozumienie dotyczące podjęcia wspólnych prac nad strategią i programem operacyjnym rozwoju Polski Zachodniej. Podstawowe uwarunkowania łączące makroregion to: oś rzeki Odry, granica państwa, styk kultur pochodzących z różnych narodowości i różnice potencjałów koncentrujące się na granicach. Potencjały poszczególnych województw Polski Zachodniej składają się na możliwości tej przestrzeni. Terytorium to charakteryzuje m.in.: dobrze rozwinięta infrastruktura techniczna, lokalizacja w dorzeczu Odry i wzdłuż granic z Czechami i Niemcami, przewaga lokalizacyjna wynikająca z dobrej dostępności terytorialnej w Polsce w układach Unii Europejskiej, wysoki stopień urynkwienia rolnictwa [Dziemianowicz, Szlachta i in. 2011, s. 10]. Ponadwojewódzkie ujmowanie potencjałów specyficznych dla poszczególnych obszarów Polski Zachodniej, powiązania makroregionalne i rozprzestrzenianie się efektów specjalizacji tworzą podstawy do zmniejszenia różnic rozwojowych. Strategiczne położenie na przecięciu szlaków łączących Europę Środkową z Europą Zachodnią, Południową i Skandynawią integruje poszczególne województwa, wyznacza kierunki rozwoju oraz wspomaga proces rozprzestrzeniania przepływów i budowy sieci powiązań. Specyficzne położenie makroregionu jest przesłanką do nawiązywania stosunków z partnerami poza granicami państwa. Współpraca ponad granicami doprowadziła do powstania euroregionów, będących częścią przestrzeni Polski Zachodniej: Euroregionu Silesia, Euroregionu Pradziad, Euroregionu Glaciensis, Euroregionu Nysa, Euroregionu Sprewa-Nysa-Bóbr, Euroregionu Pro Europa Viadrina, Euroregionu Pomerania.

Tabela 1. Charakterystyka Euroregionów w obszarze Polski Zachodniej

Euroregion	Struktura	Cele współpracy
Pomerania	47 gmin województwa zachodniopomorskiego (w tym Szczecin i Świnoujście), 4 powiaty landu Meklemburgia-Pomorze Przednie i 2 z landu Brandenburgia, dwa miasta wydzielone Greifswald i Stralsund, 33 gminy Skanii (w tym duże ośrodki miejskie, portowe i przemysłowe, np. Malmö, Lund)	podejmowanie wspólnych działań dla równomiernego i zrównoważonego rozwoju oraz zbliżenie jego mieszkańców i instytucji
Pro Europa Viadrina	33 gminy z województw lubuskiego i zachodniopomorskiego oraz gminy dwóch powiatów Brandenburgii	stymulowanie rozwoju gospodarczego, ograniczenie problemu bezrobocia poprzez intensyfikację kooperacji transgranicznej; współpraca w zakresie edukacji, ochrony środowiska oraz kultury
Spree-Nysa-Bóbr	część Brandenburgii oraz 51 gmin z województwa lubuskiego (w tym Zielona Góra) i wielkopolskiego	kooperacja w ramach gospodarki przestrzennej, ochrony środowiska naturalnego, wymiany kulturalnej, współdziałanie w zakresie zapobiegania katastrofom i klęskom żywiołowym
Nysa	9 powiatów wschodniej Saksonii i jedno miasto wydzielone, 5 powiatów północnych Czech oraz 34 gminy województwa dolnośląskiego	gospodarka wodna i rzeczna zlewni Nysy Łużyckiej, ochrona środowiska, rozwój planowania przestrzennego, podnoszenie poziomu życia mieszkańców
Glacensis	przygraniczne powiaty Republiki Czeskiej oraz część obszaru województwa dolnośląskiego	likwidacja barier w rozwoju przedsiębiorczości, stymulowanie inicjatyw gospodarczych
Pradziad	gminy z trzech powiatów czeskich oraz 12 gmin usytuowanych w powiatach nyskim, krapkowickim i prudnickim	poprawa poziomu życia mieszkańców, wspólne planowanie przestrzenne, ochrona środowiska naturalnego, rozbudowa infrastruktury przygranicznej, rozwój turystyki
Silesia	6 czeskich gmin z powiatem Opawa oraz 14 gmin województw śląskiego i opolskiego	zrównoważony rozwój, współpraca podmiotów gospodarczych, zbliżenie społeczności lokalnych oraz instytucji

Źródło: [Mogiła, Zaleski, Zathey 2011, s. 11–12].

Euroregiony koncentrują działania w obszarze gospodarki, rozwoju społecznego i kulturowego oraz dobrobytu. Instytucjonalnie i programowo wspierają one również przełamywanie barier między społeczeństwami, a także stereotypów.

Obszar przygraniczny jest wewnętrznie zdywersyfikowany, jednak posiada duży potencjał endogeniczny, który częściowo był wykorzystywany jako zasób poszczególnych województw. Zsynchronizowane i szerokie podejście stwarza nowe możliwości makroregionalnych powiązań pozwalających na osiąganie dodatkowych walorów, zwiększonego poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego oraz zmniejszenie luk zagospodarowania. Powierzchnia Makroregionu Polski Zachodniej wynosi 96 065 km², co stanowi ok. 31% powierzchni kraju, ludność tego obszaru to ponad 26% ludności Polski; znajduje się tu 339 miast, w tym duże aglomeracje miejskie: Szczecin, Poznań, Zielona Góra, Gorzów Wielkopolski, Opole i Wrocław [Mogila, Zaleski, Zathay 2011, s. 5]. Istotne zaplecze rozwoju społeczno-gospodarczego stanowią mniejsze jednostki miejskie tradycyjnie powiązane z przemysłem, np.: Legnica, Lubin, Głogów (szerzej [Heffner 2011]). Przygraniczne położenie makroregionu to z jednej strony atut rozwojowy tego obszaru, ale i zagrożenie ze względu na wzrost znaczenia landów niemieckich z Berlinem, Lipskiem i Dreznem oraz „ciążenie” gospodarcze Czech w stronę Niemiec¹. W Strategii Makroregionu Polski Zachodniej zidentyfikowano zagrożenia oraz przedstawiono ścieżki wpływania na szeroko pojętą atrakcyjność tego obszaru. Diagnoza makroregionu wskazuje na wysoką atrakcyjność inwestycyjną i przedsiębiorczość mieszkańców, produktywność rolnictwa i przemysłu, rozwinięty sektor usług, różnorodność przyrodniczo-kulturową i turystyczną, dobry poziom rozwoju infrastruktury². Integracja wewnętrzna tego podmiotu, intensywny rozwój poszczególnych sfer społeczno-gospodarczych w tym obszarze determinuje zaistnienie wewnętrznych i zewnętrznych powiązań sieciowych oraz prowadzenie spójnej polityki makroregionu. Utworzenie wspólnie zarządzanego obszaru niesie ze sobą również pozytywne skutki w poszczególnych dziedzinach rozwojowych, ze względu na skalę nowo utworzonego podmiotu, wartości kulturowe oraz tożsamość, np. w turystyce. Turystyka w makroregionie stanowi jedną z podstaw rozwoju. Wymaga ona zarówno odnowy, rozbudowy oraz dywersyfikacji bazy, tak aby była ona dostępna dla zróżnicowanego finansowo odbiorcy, jak i połączenia siecią infrastruktury (szerzej [Kozak 2011]). Działania władz publicznych w zakresie rozbudowy sieci infrastruktury komunikacyjnej są uzupełniane przez firmy prywatne, które wpisują swoje przedsięwzięcia w ideę integracji makroregionu, np. planowane przez firmę PolskiBus.com od 5 września 2014 r. połączenie na trasie Wrocław–Szczecin przez Poznań i Gorzów Wielkopolski³.

¹ <http://www.umwd.dolnyslask.pl/rozwoj/polska-zachodnia/> (25.06.2014).

² Stan społeczno-gospodarczy regionu został zbadany i opisany w dokumencie: Załączniki do raportu końcowego „Ewaluacja ex-ante projektu Strategii Rozwoju Polski Zachodniej”, marzec 2014, s. 9–55. Projekt finansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2007–2013.

³ http://wroclaw.gazeta.pl/wroclaw/1,35771,16545303,Nowy_Polski_Bus__Z_Wroclawia_pojedziemy_do_Szczecina.html#LokWrocTxt (5.09.2014).

Komercyjne przedsięwzięcia realizowane w przestrzeni makroregionu, spajające ten obszar, zwiększają udział w ogóle działań i zyskują priorytet wsparcia na etapie instytucjonalizacji tego podmiotu.

Charakterystyczne dla składowych Polski Zachodniej są również negatywne cechy, w tym: asymetrie rozwojowe, asymetrie inicjatyw strategicznych na granicy polsko-niemieckiej (na granicy polsko-czeskiej asymetrie te są mniejsze), asymetrie kompetencyjne między samorządami po obu stronach granicy, jak również ujemny transgraniczny gradient zarobków i produktu krajowego brutto na mieszkańca, a także różne rozumienie ścieżki rozwojowej oraz strategii obszaru granicznego przez obie strony (na podst. [Dziemianowicz, Szlachta i in. 2011, s. 11–12]). Projekty realizowane w euroregionach na granicach polsko-niemiecko-czeskich nie w pełni niwelują asymetrie rozwojowe, z tego względu należy prowadzić do szerokiego ujmowania polityki rozwoju w makroregionie. Diagnoza sytuacji wyjściowej tworzenia Polski Zachodniej wskazuje na pozytywną dynamikę procesów społeczno-gospodarczych na tle całego kraju; nie jest to jednak sprzeczne z tym, że tutaj także występują problemy i bariery rozwojowe (na podst. [Dziemianowicz, Szlachta i in. 2011, s. 5]), tj.: ujemne saldo migracji (większa liczba emigrantów niż imigrantów), obniżenie konkurencyjności portów makroregionu na tle Polski i Europy, niższy poziom dostępności transportowej w makroregionie w stosunku do notowanego w Europie Zachodniej, niedostateczna współpraca województw w makroregionie (w szczególności w zakresie rozwoju turystyki), niedostateczne wyposażenie w infrastrukturę elektroenergetyczną, niski poziom innowacyjności makroregionu na tle UE, niski poziom wykształcenia ludności makroregionu na tle Polski, niski poziom rozwoju sektora B+R makroregionu na tle Polski oraz słabe powiązania uczelni Polski Zachodniej w ramach makroregionu, a także krajowych i międzynarodowych sieci współpracy⁴. W makroregionie zachodzą pozytywne zmiany społeczno-gospodarcze, szczególnie w ostatnich latach, jednak przekształcenia skupione zostały na poszczególnych województwach Polski Zachodniej. Notuje się niedostateczne postępy w integracji i sieciowych połączeniach makroregionu. Wyjątek może stanowić usieciowienie połączeń między dużymi ośrodkami miejskimi i aglomeracjami. Szeroko pojęta infrastruktura komunikacyjna również nie nadąża za potrzebami makroregionu w globalizującej się gospodarce światowej.

3. Zarządzanie złożonym podmiotem – Polska Zachodnia (etap przygotowawczy)

Oddolna koncepcja przedstawiona przez województwa, dążąca do zwiększenia poziomu spójności obszaru Polski Zachodniej, doprowadziła do podpisania przez przedstawicieli województw dokumentu „Porozumienie w sprawie podjęcia wspól-

⁴ Identyfikacja barier i problemów rozwojowych została zawarta w dokumencie [Załączniki do raportu... 2014, s. 56–62].

nych prac nad strategią i programem operacyjnym rozwoju Polski Zachodniej” (na podst. [Dziemianowicz, Szlachta i in. 2011, s. 27]). W dokumencie przyjęto harmonogram prac skoncentrowany na stworzeniu 3 opracowań: diagnozy Polski Zachodniej, Strategii Rozwoju Polski Zachodniej i Programu Operacyjnego Polski Zachodniej 2020.

Diagnoza strategiczna Polski Zachodniej to dokument, w którym przedstawiono analizę przestrzeni makroregionu w 3 aspektach: uwarunkowania wewnątrzregionalne, uwarunkowania ogólnopolskie i uwarunkowania tematyczne [Dziemianowicz, Szlachta 2011, s. 6]. W *Diagnozie* wskazano na potrzeby makroregionu i przedstawiono stan społeczno-gospodarczy tego obszaru. Zawarto również analizę mocnych i słabych stron, a także zaakcentowano wewnętrzną dywersyfikację tej przestrzeni. Zaznaczono duży wpływ procesów globalizacji i integracji na obszar Polski Zachodniej oraz swobody w przepływach: zasobów, KTN, innowacji, informacji i wiedzy przez granicę. W dokumencie podkreślono konsekwencje kryzysu w gospodarce światowej i kryzysu „strefy euro”, konieczność dostosowania się do wytycznych i dokumentów strategicznych krajowych, jak również unijnych. Diagnoza została opracowana jako podstawa merytoryczna tworzonej strategii rozwoju Polski Zachodniej.

Drugim dokumentem powstałym na etapie przygotowawczym do opracowania strategii rozwoju Polski Zachodniej są *Założenia Strategii Rozwoju Polski Zachodniej*, gdzie sformułowano wizję rozwoju społeczno-gospodarczego tej przestrzeni: „Polska Zachodnia – region dorzecza Odry... otwarty, atrakcyjny, mobilizujący, kreatywny, współpracujący” [Szlachta, Dziemianowicz, Nowicka 2011, s. 23]. W wizji zastosowano podejście ogólnoterytorialne, co oznacza przejście od problemów poszczególnych województw i osiągania ich celów do wypracowania strategii wspólnego gospodarowania, uzyskania ciągłej i funkcjonalnej przestrzeni Polski Zachodniej (szerzej [Kudłacz 2011]). Punktem wyjściowym staje się rzeka Odra łącząca całość Polski Zachodniej. Konsekwencją takiego rozumowania jest założenie, że poszczególne strategie województw nie powinny stać się sumą widoczną w strategii makroregionu, lecz makroregion ma za zadanie wskazać w strategii własną ścieżkę wzrostu i osiągania spójności. Wypracowany w *Założeniach* cel podstawowy Strategii Rozwoju Polski Zachodniej to: „wykorzystanie potencjału współpracy międzywojewódzkiej dla tworzenia warunków wzrostu konkurencyjności regionów Polski Zachodniej oraz przeciwdziałanie marginalizacji niektórych obszarów makroregionu w taki sposób, aby sprzyjać długofalowemu rozwojowi gospodarczemu, spójności ekonomicznej, społecznej i terytorialnej oraz integracji z Unią Europejską” [Szlachta, Dziemianowicz, Nowicka 2011, s. 25]. Zasadniczym dążeniem przygotowywanej strategii z punktu widzenia *Założeń* jest spójność opracowania z celami dokumentów strategicznych na poziomie unijnym i krajowym [Załącznik nr 5, 2014, s. 74–109; Szlachta 2011] oraz z regionalnymi dokumentami strategicznymi, co pozwoli na uzyskanie integracji zarządzania w układzie pionowym [Załącznik nr 6, 2014, s. 110–127].

Zgodnie z *Diagnozą i Załoženiami* efektem wdrażania strategii w długim okresie ma być stworzenie spójnego obszaru, dążącego do osiągnięcia przewagi konkurencyjnej poprzez współpracę wewnętrzną i oddolną inicjatywę. Integracja Polski Zachodniej wspierana jest także rezultatami działań na niższych szczeblach i realizacji ich strategii (poziom poszczególnych regionów, powiatowy i lokalny), przy czym szczególną rolę rozwojową przypisuje się głównym ośrodkom osadniczym. Skuteczność działania samorządów niższego poziomu podziału administracyjnego oraz ich wysoka aktywność wprowadzają do makroregionu efekty synergii i wpływają na jego spójność.

4. Strategiczne kierunki rozwoju Polski Zachodniej

Dnia 30 kwietnia 2014 r. Rada Ministrów przyjęła Strategię Rozwoju Polski Zachodniej do roku 2020. Przyjęcie Strategii zostało poprzedzone konsultacjami społecznymi, które zakończono 18 marca 2014 r. Trzydzieści podmiotów zgłosiło 141 uwag, które dotyczyły: poszerzenia projektu o nowe obszary działań, propozycji doprecyzowania lub wzmocnienia zapisów już znajdujących się w projekcie, poziomu instrumentów wdrażania Strategii⁵. Uwagi zostały w dużej części uwzględnione w dokumencie Strategii i wpłynęły na jej jakość oraz możliwość realizacji.

W dokumencie wyznaczono główne kierunki rozwoju makroregionu oraz zapisano, że stanowi on „podstawę do programowania działań rozwojowych w ramach programów operacyjnych na lata 2014–2020”⁶. Dobrowolność współpracy, ponadregionalność wyzwań rozwojowych oraz transgraniczność położenia to podstawowe cechy, na których oparto Strategię Rozwoju Polski Zachodniej (SRPZ). Istotnym uwarunkowaniem formułowania Strategii stało się dorzecze rzeki Odry, które stanowi nie w pełni wykorzystany potencjał rozwoju Polski Zachodniej. Istniejący i stale rozwijający się potencjał związany z możliwością budowania gospodarki opartej na wiedzy, będący źródłem przewagi konkurencyjnej, został również zaznaczony jako podstawa budowy spójnego terytorium. Wizja sformułowana w SRPZ została przeniesiona z *Założeń Strategii Rozwoju Polski Zachodniej* w prawie niezmienny sposób: „Polska Zachodnia – region dorzecza Odry... współpracujący, kreatywny, atrakcyjny, mobilizujący, otwarty” [Strategia... 2014, s. 41]. Wizja uwzględnia warunki gospodarki globalnej i integrującej się. Podstawowy cel przedstawiony w Strategii to: „Wzrost konkurencyjności Polski Zachodniej w wymiarze europejskim przez efektywne wykorzystanie potencjałów makroregionu” [Strategia... 2014, s. 41]. Dla jego osiągnięcia określono 3 cele rozwijające:

1. Integracja przestrzenna i funkcjonalna makroregionu.
2. Budowa oferty gospodarczej makroregionu.

⁵ http://www.mir.gov.pl/rozwoj_regionalny/polityka_regionalna/polska_zach/konsultacje/strony/konsultacje.aspx (25.06.2014).

⁶ http://www.mir.gov.pl/aktualnosci/polityka_rozwoju/Strony/Strategia_Polski_Zachodniej_przyjeta_30042014.aspx, s. 4 (25.06.2014).

3. Wzmacnianie potencjału naukowo-badawczego makroregionu [Strategia... 2014, s. 41].

Tabela 2. Charakterystyka celów szczegółowych przyjętych dla Makroregionu Polski Zachodniej do 2020 r.

Integracja przestrzenna i funkcjonalna makroregionu	<ul style="list-style-type: none"> – wzmocnienie wewnętrznych powiązań sieci transportowych pomiędzy głównymi miastami Polski Zachodniej, – zwiększenie dostępności transportowej Polski Zachodniej w przestrzeni europejskiej przez wzmocnienie powiązań głównych miast makroregionu z Warszawą, Katowicami i Trójmiastem, Berlinem, Pragą, Wiedniem oraz Dreznem, – modernizacja Odrzańskiej Drogi Wodnej oraz wzmocnienie międzyregionalnej i transgranicznej współpracy w dorzeczu Odry, – zwiększenie efektywności sieci energetycznej w makroregionie
Budowa oferty gospodarczej makroregionu	<ul style="list-style-type: none"> – wspieranie wypracowywania i implementowania nowoczesnych rozwiązań w wiodących branżach gospodarczych makroregionu, – rozwój i profesjonalizacja działalności ośrodków innowacji i przedsiębiorczości, w szczególności w zakresie wsparcia wiodących branż gospodarczych makroregionu, – tworzenie zachęt do inwestowania, w tym zapewnienie dostępu do usług publicznych, – tworzenie i rozwój ponadregionalnych produktów turystycznych
Wzmacnianie potencjału naukowo-badawczego makroregionu	<ul style="list-style-type: none"> – inicjowanie i wspieranie współpracy naukowo-badawczej ośrodków z Polski Zachodniej, – budowanie komplementarnej oferty edukacyjnej służącej dostosowaniu kapitału ludzkiego do potrzeb gospodarki opartej na wiedzy, – inicjowanie wspólnych działań edukacyjnych promujących postawy przedsiębiorcze i innowacyjne, – wzmocnienie mechanizmów transferu wiedzy między nauką a biznesem w celu komercjalizacji wyników badań

Źródło: [Strategia... 2014, s. 41].

Wyznaczone cele mają za zadanie poprawić jakość funkcjonowania regionu i jego konkurencyjność oraz połączyć go komunikacyjnie, funkcjonalnie, gospodarczo, a także turystycznie, społecznie i kulturowo z pozostałym obszarem UE. Rozwój społeczno-gospodarczy powinien być wzmacniany przez sieć ośrodków miejskich i aglomeracji Polski Zachodniej. Priorytet budowy gospodarki opartej na wiedzy ma być realizowany przez: wzmocnienie potencjału naukowo-badawczego makroregionu, nacisk na rozwój prężnie działających ośrodków akademickich i badawczych, podniesienie poziomu innowacyjności makroregionu, swobodę w przepływie wiedzy między nauką i biznesem oraz rozpowszechniania wyników badań na zasadach rynkowych⁷. Zarządzanie zostało oparte na założeniu spójnego i komple-

⁷ Stan i strukturę potencjału naukowo-badawczego Makroregionu Polski Zachodniej przedstawiono w dokumencie: M. Dutkowski, *Wykorzystanie potencjału gospodarczo-naukowego dla rozwoju spo-*

mentarnego działania na poziomie regionu i ponad regionem, wobec czego strategię regionów nie mogą być sprzeczne z SRPZ.

Środki finansowe na realizację SRPZ będą pochodzić ze zróżnicowanych źródeł: środków finansowych UE przeznaczonych na okres programowania 2014–2020; środków z: krajowych programów operacyjnych, regionalnych programów operacyjnych, tzn. środki finansowe pozyskane na realizację projektów w regionach, pośrednio wpływających na osiągnięcie celów makroregionu; środków zgromadzonych na przeprowadzenie wspólnych projektów transgranicznych komplementarnie uzupełniających na poziomie euroregionów SRPZ, środków na promocję zintegrowanych projektów makroregionu współfinansowanych na szczeblu centralnym; środków prywatnych związanych z projektami PPP [Strategia... 2014, s. 56]. Konkretyzując, środki unijne pozyskiwane na wdrażanie SRPZ będą pochodzić ze wsparcia projektów na poziomie krajowych programów operacyjnych i regionalnych programów operacyjnych oraz środków przeznaczonych na europejską współpracę terytorialną przypisanych realizacji wspólnych działań z partnerami z zagranicy, jak również z inicjatyw unijnych i programów służących osiągnięciu celów polityk unijnych (instrument „Łącząc Europę”, program „Horyzont 2020”, COSME, NER 300, LIFE, Erasmus+, EaSI, Kreatywna Europa, instrumenty Europejskiego Banku Inwestycyjnego). Uogólniając, poza środkami europejskimi w latach 2014–2020 potencjalne źródła finansowania SRPZ obejmują: środki budżetu państwa, środki budżetów samorządów wojewódzkich, powiatowych i gminnych, środki publiczne przeznaczone na cele strukturalne, niestanowiące wkładu do współfinansowania projektów z funduszy strukturalnych i inwestycyjnych, a także środki prywatne [Strategia... 2014, s. 57].

Programowanie na poziomie makroregionów i SRPZ wspomagają zaistnienie wspólnych przedsięwzięć. W Makroregionie Polski Zachodniej zaplanowano już kilka projektów kluczowych dla całego obszaru, m.in.: Odrzańska Droga Wodna (modernizacja docelowo do IV klasy żeglowności na całej długości rzeki); modernizacja linii kolejowych w ciągu CETC-Route65; projekty drogowe (dokończenie budowy drogi S3 w ciągu CETC-Route65, budowa odcinka Sulechów – Nowa Sól, Nowa Sól – Legnica, rozpoczęcie budowy odcinka Legnica – Lubawka oraz dokończenie budowy fragmentu Szczecin – Świnoujście, dokończenie budowy drogi S5 Wrocław – Poznań – Bydgoszcz oraz budowa drogi ekspresowej S11, w tym przebudowa drogi krajowej nr 11 Kołobrzeg – Tarnowskie Góry do parametrów drogi ekspresowej) oraz w obszarze energetyki (sieci energetyczne Polski Zachodniej, w tym: budowa linii przesyłowych 400 kV relacji Dobrzeń – Pasikurowice – Wrocław – Świebodzice, Eisenhuttenstadt – Gubin – Zielona Góra – Polkowice, Baczyzna – Polkowice, Baczyzna – Krajnik, Piła Krzewina – Żydowo Kierzkowo)⁸. Projekty kluczowe współrealizują cele SRPZ, prowadzą do podniesienia poziomu dobrobytu,

leczno-gospodarczego Polski Zachodniej. Ekspertyza naukowa wykonana na zamówienie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin, kwiecień 2011.

⁸ <http://www.zrot.pl/83-strategia-rozwoju-polski-zachodniej-przyjeta-przez-rzad> (25.06.2014).

konkurencyjności, przepustowości i komunikacji w tym obszarze. Efekty wdrażania tych projektów w długim okresie wpływać mają pozytywnie na funkcjonowanie poszczególnych województw; dostępność komunikacyjna, rozwój metropolii, usieciowienie przepływu innowacji i wiedzy to elementy, które przekładają się na jakość i możliwości działania regionów. Kolejne projekty również będą wspierać integrację zewnętrzną i wewnętrzną makroregionu.

5. Wnioski

Zmiany w gospodarce światowej wymagają przekształceń w podejściu do programowania rozwoju społeczno-gospodarczego na poziomie regionów. Procesy globalizacji i integracji gospodarki światowej, prowadzona polityka oszczędnościowa w UE oraz kryzys gospodarczy determinują współpracę regionów w celu ukierunkowania i pobudzenia rozwoju społeczno-gospodarczego. Konsolidacja mniejszych podmiotów ma służyć partnerskiemu dążeniu do osiągnięcia wspólnie wyznaczonych celów. Współpraca w makroregionie oparta została na zasadach dobrowolności, a także częściowej organizacji i instytucjonalizacji.

Zarządzanie w makroregionach ma zróżnicowany charakter, również programowanie strategiczne jest zdywersyfikowane, zależnie od sytuacji wejściowej podregionów wchodzących w ich skład; wyznaczane cele dopasowane są do sytuacji i potrzeb tych podmiotów. W Polsce makroregiony związane są z granicami państwa i problemami charakterystycznymi dla stosunków okołogranicznych, potrzebą konkurowania z jednostkami terytorialnymi w UE, koniecznością wypracowania wspólnego kierunku rozwoju i siecią istniejących powiązań społeczno-kulturowo-gospodarczych w tym obszarze. Powstały podmiot może nawiązać szeroki dialog z obszarami po drugiej stronie granicy, realizowany na zasadach partnerskich. Wspólne przedsięwzięcia wpłyną m.in. na „przepustowość” tych terenów i kraju jako całości oraz obszarów przygranicznych. Makroregiony wzmacniają wspólną przestrzeń, tworząc wartość dodaną. Zarządzanie złożonym podmiotem związane jest z wieloma problemami i ograniczeniami. Niezbędna jest ewolucja zarządzania w przestrzeni regionów, która obejmuje nowe spojrzenie na strategiczne gospodarowanie w regionie, tak aby zapewnić komplementarność działań. Dobrowolność przynależności i oddolność inicjatywy wpływa na lepszą jakość gospodarowania wspólnym terytorium. Programowanie na poziomie makroregionu oparte jest na wspólnych uwarunkowaniach, celach, priorytetach oraz korzyściach skali i oczekiwanych efektach synergii, co również spaja osobne byty, jakimi są województwa wchodzące w skład tego obszaru.

W nowym okresie programowania strategii makroregionów powiązane są z podstawowymi celami UE, wspomaganie kapitału ludzkiego, lepszymi warunkami życia – nastawienie na ekologię oraz kreatywność i innowacyjność tej przestrzeni. Spójność założeń powoduje, że ponadregionalne przedsięwzięcia znajdują duże po-

parcie w nowym okresie programowania; szczególnie gdy dotyczą osiągnięcia celów wyższego rzędu łączących dużą przestrzeń.

Polska Zachodnia to makroregion utworzony w strefie przygranicznej polsko-niemiecko-czeskiej, o układzie południkowym, leżący na przecięciu szlaków komunikacyjnych północ – południe Europy i wschód – zachód Europy. Charakterystyczną cechą tworzonego ugrupowania jest oddolność inicjatywy, co wprowadza dodatkowy bodziec aktywizujący. Zaangażowanie podmiotów wchodzących w skład makroregionu staje się przesłanką do wnioskowania, że w istniejącej strukturze administracji brak jest nowego szczebla ustroju samorządowego spajającego ze sobą regiony w celu osiągnięcia wyższych stopni rozwoju. SRPZ oparta została na zasadzie spójności z dokumentami krajowymi i UE; ta sama zasada dotyczy horyzontu czasu realizacji Strategii. Złożoność budowy Polski Południowej wymagała zawarcia w SRPZ jasnego przesłania dla przyszłości tego dużego podmiotu, stąd: struktura dokumentu jest przejrzysta, zaopatrzona w podstawowe elementy charakterystyczne dla strategii rozwoju społeczno-gospodarczego; wykorzystano ponadregionalny potencjał współpracy i skutki strategii rozwoju województw oraz komplementarność strategii rozwoju województw – SRPZ. Zadania i zgłaszane potrzeby podstawowe są osiągnięte na poziomie regionalnym oraz lokalnym, przy wykorzystaniu potencjału endogenicznego. Makroregion realizuje zadania i potrzeby wyższego rzędu, integrujące przestrzeń w zróżnicowanych przekrojach. Wieloaspektowość celów wyznaczonych w SRPZ wynika również ze złożoności struktury i zróżnicowania dynamiki rozwoju społeczno-gospodarczego regionów wchodzących w skład makroregionu. Istotnymi elementami wiążącymi złożony podmiot są ośrodki intensywnego rozwoju, które przejmują rolę inicjatora procesów rozwojowych oraz dystrybutora impulsów rozwojowych, wobec czego ośrodki te przejmują na siebie funkcje lokalne, regionalne, makroregionalne oraz globalne. Rzeka Odra spaja makroregion w ujęciu południkowym; tworzy potencjał rozwojowy dla przedsiębiorczości, turystyki, komunikacji oraz stosunków transgranicznych w ujęciu południkowym i równoleżnikowym. Wykorzystanie zasobów w przestrzeni makroregionu zostaje uelastycznione, szersze spojrzenie na ten obszar umożliwi osiągnięcie efektu synergii ze wspólnych działań i z projektów realizowanych w poszczególnych województwach – składowych złożonego podmiotu.

W długiej perspektywie Makroregionu Polski Zachodniej uznaje się, że ze względu na oddolność inicjatywy kooperacyjnej i uaktywnienie poziomu regionalnego, złożoność podmiotu powinna zmniejszać negatywne oddziaływanie na spójność układu. Złożone jednostki przestrzenne w nowym okresie programowania w UE mogą zyskać zwiększone poparcie na realizację projektów wspieranych ze środków unijnych, a także krajowych, ze względu na dużą skalę przedsięwzięć, poprawę przepływów i duży potencjał zasobowy. Przyjęty model wieloszczeblowego zarządzania publicznego oraz strategicznego partnerstwa układu krajowego i regionalnego wymaga stworzenia odpowiedniej formuły współpracy samorządów województw i wielkich miast, aby rozwijać funkcje metropolitalne oraz łączyć duży i zróżnicowany obszar.

Literatura

- Dziemianowicz W., Szlachta J., 2011, *Diagnoza strategiczna Polski Zachodniej*. Raport opracowany w ramach przygotowania Założeń Strategii Rozwoju Polski Zachodniej, GEOPROFIT, Warszawa.
- Dziemianowicz W., Szlachta J. i in., 2011, *Raport metodyczny dotyczący identyfikacji i analizy potencjałów rozwojowych Polski Zachodniej – Polska Zachodnia 2020*, GEOPROFIT, Warszawa, luty.
- Heffner K., 2011, *Ekspertyza „Funkcje metropolitalne stolic województw Polski Zachodniej”*, Opole.
- Komornicki T., 2014, *Dostępność transportowa Polski Zachodniej. Analiza uwzględniająca europejską politykę TEN oraz korytarze o charakterze ponadregionalnym wiążące makroregion z terytorium europejskim i poprawiające dostępność transportową wszystkich ośrodków powiatowych*, <http://polskazachodnia2020.pl/attachments/article/14/Dost%C4%99pno%C5%9B%C4%87%20transportowa...T.%20Komornicki.pdf> (25.06.2014).
- Kozak M.W., 2011, *Turystyka i dziedzictwo kulturowe Polski Zachodniej*. Ekspertyza sporządzona na potrzeby Założeń Strategii Rozwoju Polski Zachodniej, Warszawa.
- Kudłacz T., 2011, *Analiza pięciu strategii regionalnych województw Polski Zachodniej i problemów stykowych pomiędzy województwami Polski Zachodniej z innymi regionami*, ekspertyza wykonana na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego, Zielona Góra.
- Mogiła Z., Zaleski J., Zathej M., 2011, *Wykorzystanie przygranicznego położenia terenów znajdujących się w zachodniej części Polski dla rozwoju społeczno-gospodarczego*. Ekspertyza przygotowana na zamówienie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego w ramach prac nad Strategią Rozwoju Polski Zachodniej, Wrocław.
- Raport końcowy „Ewaluacja ex-ante projektu Strategii Rozwoju Polski Zachodniej”, marzec 2014, Projekt finansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2007-2013.
- Strategia Rozwoju Polski Zachodniej 2020, przyjęta przez Radę Ministrów 30.04.2014.
- Szlachta J., 2011, *Polska Zachodnia w kontekście Strategii Unii Europejskiej Europa 2020, V Raportu na temat spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej, Średniookresowej Strategii Rozwoju Kraju 2007–2015 oraz KSRR 2010–2020. Regiony, miasta, obszary wiejskie*, Warszawa, czerwiec.
- Szlachta J., Dziemianowicz W., Nowicka P., 2011, *Założenia Strategii Rozwoju Polski Zachodniej*, GEOPROFIT, Warszawa.
- Załącznik nr 5: *Ocena spójności założeń i celów Strategii z celami dokumentów strategicznych*, zawarty w dokumencie: Załączniki do raportu końcowego „Ewaluacja ex-ante projektu Strategii Rozwoju Polski Zachodniej”, marzec 2014. Projekt finansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2007-2013.
- Załącznik nr 6: *Ocena komplementarności założeń i celów SRPZ z regionalnymi dokumentami strategicznymi*, zawarty w dokumencie: Załączniki do raportu końcowego „Ewaluacja ex-ante projektu Strategii Rozwoju Polski Zachodniej”, marzec 2014, Projekt finansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2007-2013.
- Załączniki do raportu końcowego „Ewaluacja ex-ante projektu Strategii Rozwoju Polski Zachodniej”, marzec 2014.
- http://www.mir.gov.pl/rozwoj_regionalny/polityka_regionalna/polska_zach/konsultacje/strony/konsultacje.aspx (25.06.2014).
- <http://www.umwd.dolnyślask.pl/rozwoj/polska-zachodnia/> (25.06.2014).
- <http://www.zrot.pl/83-strategia-rozwoju-polski-zachodniej-przyjeta-przez-rzad> (25.06.2014).